

A mentelmi jog jogbölcséleti alapjai

A mentelmi jog mint kettős közjogi és büntetőjogi jellegű intézmény létét a kezdetektől nagy viták kísérték. Mindig hangsúlyos volt azonban az az érvo, hogy a parlamenti képviselők tevékenységüket a köz érdekében végzik, és hogy ez zavartalanul megvalósulhasson, meg kell teremteni a képviselők függetlenségét. Ezt a függetlenséget jelentős mértékben a mentelmi jog teszi lehetővé, amely garantálja a képviselő szólásszabadságát, és védelmet nyújt a végrehajtó vagy bírói hatalom zaklatása ellen. A tanulmány célja e jogintézmény alapjainak a feltárása, értékelése – és ennek eredményeként jut arra a következtetésre, hogy a mentelmi jog formai és tartalmi értelemben megfelellhet a jogállam által támasztott követelményeknek, de csak akkor igazságos és a törvény előtti egyenlőséggel összeegyeztethető, ha nem terjeszkedik túl a céljának megfelelő legszűkebb határokon.

A parlamenti mentelmi jog kétségkívül mind a közjogi rendszerben, mind pedig a büntetőjogban évszázados múltra visszatekintő, meggyökeresedett intézmény. A világ szinte összes államában, csakúgy, mint egyes nemzetközi integrációkban, mint amilyen az Európai Unió, szabályozzák és alkalmazzák azokat a mentelmi jogi szabályokat, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben a büntető felelősségre vonás alóli kivételt tesznek lehetővé. Mindez megfelel a jogállami demokrácia elveinek és hagyományainak. Ezzel együtt túlzásnak tűnik az a nézet, amely szerint történelmi távlatból nézve a demokratikus hagyományokat tekintve nem merülnek fel a képviselői mentelmi jog alapjait bizonytalanra tevő szempontok.¹

A felelősségmentesség és a sérthetlenség tulajdonképpen a feudális privilégiumok és azok hordozói elleni küzdelemben fejlődtek ki, így ezek a mai értelemben nem privilégiumoknak, hanem az általános jogi normák alól funkcionálisan meghatározott kivételeknek tekintendők.² A már korán jelentkező kritikákat lényegében ezzel az érveléssel utasították vissza. A parlamenti képviselők mentelmi joga egyenes következménye annak a szerepnek, amelyet az Országgyűlés tölt be a közjogi rendszerben. Az alkotmány szerint az ország-

¹ Sepsi T.: A parlamenti képviselők mentelmi joga a gyakorlat tükrében. Studia Collegii de Stephano Bibo nominati, Tomus II. Budapest, 2000, 51. o.

² Drinóczi T. – Petrétei J.: A képviselői mentelmi jogról de lege ferenda. Jogtudományi Köz-
löny, 2006/6. szám, 257. o.

gyűlési képviselők tevékenységüket a köz érdekében végzik.³ Ahhoz, hogy ez zavartalanul megvalósulhasson, meg kell teremteni a képviselők függetlenségét. A közjogi irodalomban az országgyűlési képviselők függetlenségén a testi, lelki és anyagi függetlenséget értik. „A testi és lelki függetlenséget többek között a mentelmi jog biztosítja. Egyrészt elhárítja a képviselői munkavégzés korlátozását, másrészt pedig biztosítja a képviselő szólásszabadságát.”⁴

Úgy tűnik azonban, hogy a mai viszonyok között a mentelmi jog szükségessége, még inkább túlzott kiterjedtsége, egyre jobban megkérdőjeleződik. Kétségtől ma már gyakran nehéz első pillantásra belátni, hogy mentelmi szabályok alkalmazása minden egyes ügyben szükséges. Előfordul az is, hogy a médiában ismertetett esetekben a közvélemény az országgyűlési képviselőknek egyfajta ki nem érdemelt kiváltságát látja. A mentelmi ügyekben történő politikai és médiamegnyilvánulások azonban az alkotmányos szabályoktól gyakran igen távol esnek.⁵

Gyakran csorbát szenved az a követelmény is, hogy a mentelmi jog alapja nem az egyén, hanem a testület, annak szabadságának és függetlenségének védelme.⁶ A mentelmi jog tartalmi jellegű megkérdőjelezése természetesen nem új keletű. Már a múlt században is akadtak olyan szerzők, akik szerint a mentelmi jog felesleges atavisztikus intézmény, amely csak a törvényhozó testület egocentrikus érdekeit szolgálja.⁷ Az idézett szerző nem elégszik meg a mentelmi jog egyszerű tagadásával, hanem indokát is adja véleményének. „Elvileg az emberi jogokat respektáló társadalomban minden privilégiumot fenntartó vagy alkotó jog helytelen jog, mert az a társadalom és az erkölcs princípiumaival ellentétben áll.”⁸

Érdemes ezzel kapcsolatban megfigyelni, hogy a mentelmi jogot vitató érvek forrása pontosan ugyanabban a korban és ugyanabban a szemléletben gyökeredzik, amely a mentelmi jogot a kontinensen egyébként létrehozta. Hiszen a nagy francia forradalom követeléseinek közé tartozik a jogegyenlőség,

³ Alkotmány 20. § (2) bekezdés

⁴ Karsai J.: Mentelmi ügyek az új ciklusban 1990–1995. In: Képviselők jogállása I. rész. Parlamenti Módszertani Iroda, Budapest, 1996, 87. o. [Parlamenti dolgozatok IV.]

⁵ Sepsi T.: i. m. 51. o.

⁶ Daruváry G.: A mentelmi jog. Tudori értekezés. Révai Leó Nyomdája, Budapest, 1890, 19. o.

⁷ Vargha F.: Mentelmi jog és személyes szabadság. Jogtudományi Közlöny, 1932/23. szám, 137. o.

⁸ Vargha F.: A képviselők felelőtlensége. A Jogállam Könyvtára, Budapest, 1924, 32. o.

a különböző privilégiumok teljes körű eltörlése. Mindeközben ez a forradalom az is, amely létrehozta a képviseleti nemzetgyűlést, amely a választójogi egyenlőség talaján áll – legalább részben –, de egyben privilégiumokat is ad e nemzetgyűlésnek, illetve rajta keresztül tagjainak. Igaz, van rá alapja, és erre hivatkozik is. Ez pedig az, hogy a törvényhozók tevékenységének szabadsága és zavartalansága felette áll annak az elvnek, hogy a törvények mindenkivel szemben egyformán és egy időben érvényesüljenek.⁹

A jogegyenlőség követelménye és a népképviseleti országgyűlés működésének zavartalansága tehát az első pillanatoktól kezdve egyfajta koherencia-zavart jelent a mentelmi jog tekintetében. Ezt ismeri fel *Vargha Ferenc*, amikor úgy véli, hogy a jogegyenlőség alóli kivétel csak akkor lehetséges morálisan, ha a kivétel olyan közérdekű közhasznú cselekvésre vonatkozik, amely a kivételes cselekvési mód nélkül nem volna végrehajtható.¹⁰

A mentelmi jognak ez a kettős értékelése jelenik meg a hatályos szabályozás 2006-os parlamenti vitájában is. Az előterjesztő *Petrétei József* igazságügyi és rendészeti miniszter szerint a közjogi hagyományok az alkotmányos függetlenséggel bíró tisztségviselők számára annak garanciájaként biztosítják a mentelmi jogot, hogy működésük az illetéktelen befolyásolástól mentes legyen. Ez a jogintézmény alkotmányosan elfogadott kivétel a törvény előtti egyenlőség elve alól, társadalmi elfogadottsága azonban csak akkor tartható fenn a modern demokráciában, ha a jogintézmény megtépázott tekintélyét vissza lehet állítani.¹¹

Az idézett miniszteri exposé természetesen egy olyan törvényjavaslatot vezetett be, amely a mentelmi jogot – bár eredeti szándéka szerint a korábbinál szűkebb keretek között is, de – fenn kívánta tartani. Nem szólt, nem is szólhatott arról, hogy milyen állápontra helyezkedik a jogalkotó az elvi alapok tekintetében. Nem oldotta fel azt az ellentmondást, hogy míg a köztisztviselők, közalkalmazottak irányában egyre magasabb elvárások fogalmazódnak meg, ami kifejezésre jut a büntetőjog területén is, miért pont a hatályos szabályozásban felállított körben illeti meg a mentelmi jog az állam első számú „szolgáit”, az országgyűlési képviselőket. Mi a válasz arra a már a múlt század harmincas éveiben megfogalmazott kérdésre, hogy a közfunkció sohasem

⁹ Bölöny J.: Mentelmi jog I. kötet. Budapest, 1937, 13. o.

¹⁰ Vargha F. (1924): i. m. 32. o.

¹¹ Miniszteri exposé az egyes törvények mentelmi jogra vonatkozó rendelkezéseinek módosításáról szóló T/239. számú törvényjavaslatról.

jogcím arra, hogy annak révén valaki a büntetőjogi felelősség alól szabaduljon. Sőt éppen ellenkezőleg, „a törvény mindenhol súlyosabban büntet ott, ahol közfunkcionárius a tettes, vagy közérdekű működés alkalmából követték el a bűncselekményt”¹².

Az intézmény létjogosultságát, illetve mértékét vitató jogi érvek mellett legalább ilyen súllyal esnek latba a morális megfontolások is. Kérdéses az, hogy egy olyan társadalomban, amely a demokratikus jogállam keretei között működik, és a jó erkölcsöt vezérfonalként ismeri el a mindennapi életben, milyen erkölcsi kárral járhat a mentelmi jog által biztosított privilégium, különösen akkor, ha a társadalom tagjai számos olyan ügygel szembesülnek, amelyekben a mentelmi jog – legalábbis a különböző értelmezések szerint – elvtelen menekülés az egyébként jogszerű büntetőjogi üldözés alól. Mennyiben lehet igaza Vargha Ferencnek abban, hogy „az igazsággal, erkölccsel, logikával, s a helyes joggal ellentétben álló privilégiumok csak a magukról megfelejtkező egyeseknek használnak, ellenben erkölcsi kárral járnak azok a testületek tekintélyére, társadalmi súlyára és etikai értékére. Ugyanakkor kisebbítik azt a tiszteletet, amit egy magas testület a polgároktól és a közvéleménytől joggal megkövetelhet.”¹³

A tartalmi megfontolásokon túl formai kérdések is felmerülnek a mentelmi jog szabályozását illetően. Ezek a formai kérdések nyilvánvaló és szoros összefüggésben vannak a vázolt tartalmi problémákkal, így a privilégiumok alkotmányos, illetve emberi jogi értékelésével, szabályozásával és alkalmazásával. A mentelmi jog kérdése ugyanis nem választható el a törvény előtti egyenlőség, illetve a diszkrimináció tilalma problematikájától. E fontos elveket nemzetközi dokumentumok és a különböző alkotmányok egyaránt megfogalmazták az elmúlt évtizedekben. A mentelmi jog szabályozását ezért nemcsak tartalmi, hanem formai szempontból is érintik.

A formális megközelítés azonban másodlagos. A fő kérdés, amit el kell dönteni, adott. Hogyan egyeztethető össze a XXI. századi demokratikus jogállam eszméjével, elveivel, szabályozásával a több száz évvel korábban kialakított és azóta szinte ugyanolyan formában szabályozott és alkalmazott mentelmi jog? Feltehetjük azonban látszólag sokkal egyszerűbben is a kérdést. Igazságos-e mentelmi joggal felruházni bizonyos személyeket bizonyos szempontok alapján, vagy sem?

¹² Vargha F. (1924): i. m. 33. o.

¹³ Uo. 34. o.

Vizsgálódásunk alapvető két pontja tehát a jogállam és az igazságosság. Ebben a körben kell elemeznünk, elhelyeznünk a mentelmi jog intézményét. A problémát úgy is meg lehet közelíteni, hogy szükséges-e a jognak igazságosnak (erkölcsösnek) lennie. A válasz részben attól függ, hogy természetjogi, vagy pozitivista álláspontra helyezkedünk. Megítélésem szerint az alapvető kiindulási pont az lehet, hogy a büntetőjog jogállamisága pozitív jogi kategóriának tekinthető.

Ebből két lehetséges következtetés adódik. Az egyik, hogy formális szempontból a jogállami büntetőjog nem igazán különbözik a nem jogállami büntetőjogtól, a másik pedig, hogy nincs igazán értelme jogi szempontból különbséget tenni rendszerek között, ilyen különbségtétel csak politikai szempontból értékelhető, a meglévő jogi keretek pedig mindenfajta politikai rendszer kiszolgálására alkalmasak. A pozitív jog és a jogállamiság részeként megjelenített büntető jogszabályok tartalmi igazságosságának követelménye közötti látszólagos feszültséget ugyanakkor a radbruchi formula intézményesítése oldhatja fel.¹⁴ A radbruchi formula alkalmazása annál is különlegesebb, mivel a jogpozitivizmus és a természetjog közötti XIX. században kezdődő küzdelem már több ízben úgy tűnt, hogy véglegesen eldőlt. Ismeretes, hogy a természetjog normái szerint vannak olyan értékek, amelyek íratlan formában is örök érvényűek, kortól és körülményektől függetlenek, változatlanok, és ennek megfelelően kívül eshetnek az emberi törvényhozás keretén.

Ezeket az értékeket a törvényhozó legfeljebb felismeri, de nem ő hozza létre. Ezzel szemben a jogi pozitívizmus, nagyon nyersen megfogalmazva, csupán azt tekinti jognak és ezáltal érvényesnek is, amit az állam törvénybe iktat, vagy legalábbis elismer, és ennek megfelelően nem létezhet állami törvények felett álló természeti törvény. *Frivaldszky János* helyesen fejt ki, hogy a jogelvek elismerése komplexebbé tette a pozitivista elméleteket, de lényegüket nem változtatta meg, hogy tudniillik nincs törvények felett álló jog.¹⁵

¹⁴ Az eredetileg a jogpozitivizmust hirdető Gustav Radbruch 1946-ban alkotta meg a náci büntettek hatására a róla elnevezett radbruchi formulát. Lényege, hogy a pozitív jogot akkor kell jogtalanságnak tekinteni, ha a törvény és az igazságosság közötti ellentmondás olyan elviselhetetlen mértéket ért el, hogy a törvénynek az igazságosság előtt meg kell hátrálnia. Lásd erről bővebben: Wiener A. I.: Büntetőpolitika – büntetőjog (jogszabálytan). In: Wiener A. I. (szerk.): Büntetendőség, büntethetőség. MTA ÁJI–KJK–Kerszöv Kiadó, Budapest, 2000, 11–80. o.

¹⁵ Frivaldszky J.: Klasszikus természetjog és jogfilozófia. Szent István Társulat, Budapest, 2007, 405. o.

Ha ezt a tételt igaznak fogjuk fel, akkor viszont nem létezhet törvényekbe iktatott jogtalanság sem, ahogy ezt a *radbruch*i formulában találjuk. A jogpozitivizmus szerint tehát a formális jog a legnagyobb érték, amelybe még az igazságosság érvényesítése érdekében sem fér bele jogon kívüli elem, így felelőségre vonás sem.

E felismerést tükrözi a XX. század elejének jogfelfogása, amely szerint más jogról beszélni, mint pozitívról, egyszerűen nonszensz. Az állam mindenhatóságát hangsúlyozzák, amikor kijelentik, hogy az államot, amely a Földön a legnagyobb jogi hatalom, semmifajta korlát nem köti, jogi szempontból omnipotens, és a brutális erőszakos cselekmények törvényi formában formálisan jogosnak minősülnek és kötelező érvényűek a hatóságokra.

Nagy hatással bírt a jogi pozitívizmusra *Somló Bódog* véleménye: 1914-ben jelentette ki, hogy megdönthetetlen igazság az, hogy a jogi hatalom, vagyis az állam törvényalkotói bármilyen tetszőleges jogi tartalmat törvénybe iktathatnak.¹⁶

A jogpozitivizmusnak a tudományban aratott átütő sikere természetesen a jogalkalmazásban is érvényesült. Így Németországban a birodalmi bíróság már 1927-ben leírta egyik ítéletében, hogy „a törvényhozó önkényesen alkothat törvényeket, és nincs más korlátja ennek, mint amiket önmaga állított az alkotmányba és más törvényekbe”.

A kiindulási pont a jog pozitív értelme, azaz a jog a szuverén parancsa, amelynek egyetlen korlát mellett bármi lehet a tartalma. „Ennek megfelelően lehet valaki számára igazságtalan, esetleg célszerűtlen vagy más okból helytelen a haszna, de a hibás norma is a jog része.”¹⁷

Radbruch eredendően azt mondta, hogy amikor a pozitív törvényeknek a jogossággal való ellentéte olyan elviselhetetlen mértéket ér el, hogy a törvény ezáltal jogtalan joggá válik, akkor a törvény ki kell hogy térjen a jogosság elől. A későbbiekben azonban finomította ezt az álláspontját, és egy szubjektív elemet is megpróbált bevonni a formulába, amikor azt hangsúlyozta, hogy ott, ahol még csak nem is törekszenek a jogosságra, ahol az állami törvények meghozatalánál tudatosan elkerülik az egyenlőséget, ami pedig a jogosság lényege,

¹⁶ Somló Bódog (1873–1920) jogász, jogfilozófus. Lásd Somló B.: A helyes jog elmélete. Kolozsvár, 1914; és *Juristische Grundlehre*. Leipzig, 1927

¹⁷ Varga Zs. A.: A közigazgatási jog alkotmányos meghatározottsága. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010, 27. o.

akkor beszélhetünk valóban az anyagi igazságosság teljes hiányáról és jogtalan jogról. Ennek megfelelően a nemzetiszocialista törvényhozás számos jogszabálya soha nem is jutott el az eredményes jog szintjére. Mindemellett még ez az árnyaltabb formula is számos értelmezési nehézséget vet fel a jogtudományban.

A pozitivista jogfelfogás sem kerülheti el azt a kérdést, hogy vannak-e tartalmi kellékei ennek a jognak. A törvények uralma helyes felfogás szerint annyit jelent, hogy az emberi szabadság akkor teljes, ha nem más embereknek, hanem csak a törvényeknek kell engedelmessé válni. Törvényen viszont azt is lehet érteni, hogy minden akaraton és mindenféle önkényen kívüli normáról van szó, amelynek tartalmát a társadalom feltárható valóságából is le lehet vezetni. Mindettől függetlenül azt kell mondani, hogy az a valami, amit jogállami büntetőjognak nevezünk, valójában inkább formális, mint tartalmi megközelítéssel értelmezhető.

Különösen nehéz helyzetbe kerülünk akkor, ha a jogállami büntetőjog vagy alkotmányos büntetőjog kifejezést úgy próbáljuk értelmezni, hogy megvizsgáljuk magának a jogállamnak a fogalmát. A jogállam eredeti értelme *Theodor Welcker* 1813-ban megjelent, *A jog, az állam és a büntetés végső okai* című művében materiális és nem pedig formális alapokon nyugszik.¹⁸ A jogállam szerinte éppen azáltal különböztethető meg, hogy az objektív jogra alapoz, amely objektív jog a saját és idegen erkölcsi értékek szabad tiszteletben tartása és elismerése által keletkezik. Hangsúlyozni kell, hogy Welcker *Hugo Grotius*ra hivatkozik, aki az államot a szabad ember tökéletes kapcsolatával határozza meg.¹⁹ Márpedig ha a jogállamot ilyen értelemben fogjuk fel, akkor nehezen egyeztethető össze a büntetőjog pozitivista jogként való elismerésével, azaz a jogállami büntetőjog kifejezés önmagában paradoxon.

A jogállami büntetőjoggal kapcsolatban tehát az a kérdés merül fel, hogy lehet az említett paradoxont feloldani. A jogállam kifejezés persze már önmagában is sok kételyt vet fel. Elegendő itt *Karl Schmitt* felfogására gondolni, aki szerint a jogállam leginkább egy gyűjtőfogalom, aminek tartalma további kibontást igényel. A jogállam kifejezés oly sok mindent jelenthet, mint maga a jog, s mint ilyen, sokféle, az állam szóval jelölt szervezet is létezhet. Beszélhetünk feudális,

¹⁸ Karl Theodor Welcker (1790–1869) német liberális jogász, politikus. Welcker, K. T.: Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe. Scientia Verlag, 1964, Neudr. d. Ausg.

¹⁹ Hugo Grotius (1583–1645) németalföldi jogász. Grotius, H.: A háború és a béke jogáról. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960

rendi, polgári, nemzeti és szociális jogállamról, de más megközelítésben szóba jöhet a természetjogi, észjogi és történeti jogállam is. Maga Karl Schmitt az igazi különbségtételt a törvényhozó, igazságszolgáltató, kormányzó és igazgató állam között teszi meg, amelyben a törvényhozó állam az, ahol jellemző az előre meghatározott, tartalmilag mérhető és megismerhető, hosszú távú és általános norma, amit a bírói ítélet mintegy csak alkalmaz, és amit egyébként is olyan legalitárendszer ölel körül, amelynek zárt, tényállásszerű formában alárendelhető az állami élet.²⁰

Jól fel lehet ismerni e megközelítésben a pozitívizmusnak azokat a vonásait, amelyekről korábban már szóltam, és amelyek a büntetőjogi gondolkodást is jellemzik. A törvényhozó állammal szemben az igazságszolgáltató állam az, ahol a bíró közvetlenül szolgáltat jogot, és ezt a jogot a szabályalkotó törvényhozóval, illetve annak törvényével szemben is érvényesíti. Megjegyzendő, hogy maga Schmitt is azt mondja, hogy ez utóbbi tűnik inkább jogállamnak.

A magam részéről a leghasználhatóbbnak azt a megközelítést tartom, amelyet a joguralom fogalmából kiindulva *Dworkin* alkalmaz.

Dworkin a joguralomnak két felfogását különbözteti meg, amelyek közül az első az úgynevezett jogkönyvfelfogás. Ez annyit jelent, hogy az államhatalom a csupán mindenki számára hozzáférhető, nyilvános szabályokban foglaltaknak megfelelően léphet fel az egyes állampolgárokkal szemben. A kormányzat és állampolgár egyaránt a szabályok szerint jár el, és a szabályokat csak meghatározott rendben lehet módosítani. Ebben a felfogásban, amely nagyon közeli Schmitt felfogásához, az igazságosság semmilyen értelemben nem része a joguralom eszményének. Hozzá kell tenni azonban azt, hogy ez az elmélet lehet szükséges, de nem elégséges feltétele egyben az igazságosságnak is.²¹

A joguralom másik felfogását *Dworkin* jogokra épülő felfogásnak nevezi. Ez már jóval összetettebb megközelítés. Azt feltételezi, hogy az állampolgároknak egymással szemben erkölcsi jogai és kötelességei, az állammal szemben pedig politikai jogai vannak. E felfogás ragaszkodik ezeknek az erkölcsi és politikai jogoknak a pozitív jogban való elismeréséhez, hogy azok a bíróságokon, illetve más intézményeken keresztül érvényesíthetők legyenek.

²⁰ Schmitt, K.: A törvényhozó állam. In: Takács P. (szerk.): Joguralom és jogállam. Osiris Kiadó, Budapest, 1995, 53–62. o.

²¹ *Dworkin*, R.: A politikai bírók és a joguralom. In: Takács P. (szerk.): Uo. 134. o.

E felfogásban a joguralom az egyéni jogok pontosan megfogalmazott közfelfogása révén megvalósuló uralom eszménye. A jogkönyvfelfogással ellentétben itt nincs különbség joguralom és igazságosság között. Éppen ellenkezőleg, ez a felfogás azt követeli meg, hogy a jogkönyvben szereplő szabályok foglalják magukba és juttassák érvényre az erkölcsileg helyes követelményeket.²²

Első pillantásra is ez utóbbi felfogás tűnik használhatóbbnak, hiszen tartalmazza a jogkönyv előnyeit és egyúttal szolgálja a tartalmi igazságosság érvényre juttatását. Probléma akkor merül fel, ha a kettő mégis ellentétbe kerül. Az ugyanis egyértelműnek tűnik, hogy az igazságosság követelménye mindig konkrét korhoz és körülményekhez kötődik. A jogokra épült felfogás tehát azon az alapon tűnik kifogásolhatónak, hogy olyan bölcséleti nézőpontot feltételez, amely önmagában ellentmondásos, és ezért nem fogadja el a közöség minden tagja.

A magyar alkotmánybírósági gyakorlat érzékeli azokat a problémákat, amelyeket a korábbiakban említettünk. A jogállam fogalmának értelmezése során az Alkotmánybíróság fontos megállapításokat tett.

- 1) Az értelmezési gyakorlatában a jogállam alapértékének sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét.
- 2) A jogállam nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság.
- 3) A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elemekre támaszkodó jogbiztonság előbbre való.
- 4) Az anyagi igazságosság és a jogbiztonság követelményét a jogerő intézménye hozza összhangba a jogbiztonság elsődlegessége alapján.

Ezek a tételek azt bizonyítják, hogy az Alkotmánybíróság az igazságosságot nem a jogalkotásra, hanem a jogalkalmazásra értelmezi, és a jogbiztonsággal szemben az igazságosság bizonyos tekintetben háttérbe szorul.²³

Az elmondottakból az alábbi következtetéseket lehet levonni.

- 1) A jog uralma alapvetően a jogszabályok uralmát jelenti, függetlenül ezek tartalmától.
- 2) Az igazságosság és a jog nem jelenti ugyanazt a fogalmat, az igazságosság valójában nem a jog szinonimája, és létezhet olyan jog, amely igazságtalan.

²² Uo. 135. o.

²³ Alkotmánybírósági Határozatok. Lásd például 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992; 1459/B/1992 AB határozat, ABH 1994; 9/1992 (I. 30.) AB határozat, ABH 1992.

- 3) A társadalmi körülmények változása minden esetben alakítja a társadalom értékrendszerét is, ennél fogva mindig adott a lehetőség arra, hogy a társadalmi értékrendszer kisebb vagy nagyobb mértékben szembekegyeljen a pozitív joggal.
- 4) Bizonyos extrém esetekben a pozitív jog tételei lehetnek annyira igazságtalanok, hogy az az érték, amelyet a formális jog uralma képvisel, háttérbe kell hogy szoruljon. Ennek a helyzetnek a feloldása azonban egy demokratikus társadalomban bár történhet a bíróság által, de semmiképpen sem a bíró önkényes ítékezése alapján.²⁴

A demokratikus jogállam viszonyai között tehát a pozitív jognak tartalmaznia kell az általános morállal és erkölccsel egybecsengő igazságesszempontokat is. Az igazságosság érvényre juttatását tehát elsősorban a jogalkotónak kell garantálnia, míg a fennmaradó ellentmondások kezelésére kaphat lehetőséget bizonyos esetekben a jogalkalmazó. Témánk szempontjából rendkívül fontos annak vizsgálata, hogy vajon a hatalom egyes képviselői mennyire vannak alávetve a jogalkotásban, illetve a jogalkalmazásban az igazságosság követelményének.

Megítélésünk szerint is a modern jogállamban joguralom csak akkor létezik, ha

- 1) egy adott jogrendszer hatókörén belül minden hatalom törvények alatt áll, ideértve a szuverén hatalmat és képviselőit is;
- 2) a jogot minden bizonyított jogsértővel szemben érvényre juttatják, s csupán velük szemben juttatják érvényre;
- 3) a jog átfogó jellegű a társadalomban.²⁵

Az, hogy mit jelent a szuverén hatalom képviselőinek felelősségre vonása, természetesen további pontosítást igényel. A joguralomhoz hozzátartozik, hogy a törvényeknek vonatkozniuk kell minden olyan hatalomra, amely büntetteket és polgári jogsértéseket követhet el. „Az államnak is a jog hatalma alatt kell állnia, és fontos, hogy a hatáskörüket túllépő képviselői ellen peres úton fel lehessen lépni. Ezért a bíróságoknak lehetőséget kell biztosítani arra, hogy az ilyen ügyekben vizsgálatot folytathassanak, és a jog betartására kényszeríthessék az állam képviselőit.”²⁶

²⁴ A jogállami büntetőjogról szóló vitákról lásd például Gellér B. J.: Rendszerváltás a büntetőjog általános részében. Állam- és Jogtudomány, 1998/3–4., 339–352. o.

²⁵ Scruton, R.: Totalitarizmus és joguralom. In: Takács P. (szerk.): i. m. 105. o.

²⁶ Uo. 106. o.

A közjogi gondolkodásban azonban megjelenik a kivételek lehetősége is. Felvethető ugyanis, hogy a modern viszonyok között egyetlen esetben sem valósult meg teljesen az előbbi meghatározás szerinti joguralom. A diplomáciai és más mentességek alapján a jogellenes cselekmények bizonyos köre minden jogrendszerben ki van véve a jog hatálya alól. Bizonyos értelemben ez azért történik így, mert az ilyen személyekre nem vonatkozik a bírói joghatóság. A jog azért nem vonatkozik rájuk, mert nincsenek alávetve neki. Előfordulhat azonban az is, hogy a hatályos jog mindenkire vonatkozik ugyan, de nem érvényesítik mindenkivel szemben.²⁷

Az egyenlőség tehát, mint az igazságosság egyik fontos része, nem feltétlenül érvényesül a joguralom általános uralkodása esetén. Ez persze nem csupán az egyenlőség tekintetében van így, a joguralom általában nem biztos, hogy szavatolja a közjót minden vonatkozásban, s azt lehet mondani, hogy esetenként a közjói lényegi vonatkozásait sem biztosítja.²⁸

Mindezeket figyelembe véve általánosságban feltétlenül igazat kell adnunk az igazságossági elméletek egyik legkiemelkedőbb képviselőjének, *John Rawls*nak. Rawls fejt ki, hogy az emberek eltérő felfogásuk ellenére is felismerhetik, hogy egy intézmény akkor igazságos, ha az alapvető jogok és kötelességek kijelölésekor a személyek között nem tesznek önkényes megkülönböztetést, s ha szabályai helyesen mérlegelik a társadalmi élet előnyeire vonatkozó ellentétes igényeket.²⁹

Itt szükséges megjegyezni, hogy léteznek egészen szélsőséges álláspontok is. *Kelsen* például azt írja, hogy az igazságosságot a jogrendszernek teljes mértékben el kell vetnie. Nincs szükség ugyanis kétféle jogra. A tiszta jogtan monisztikus, és ennek keretében a pozitív jognak nincs és nem is lehet semmiféle jogon kívüli, tudományosan igazolhatatlan értékhorozó alapja, mivel a pozitív jog önmagát alapozza meg. *Kelsen* azonban a mentelmi jog szempontjából fontos egyenlőségi elvet is kritizálja. Kifejti, hogy az egyenlőség, és ezen belül a törvény előtti egyenlőség nem lehet az igazságosság lényege. Az igazságosság ugyanis nem egyenlőség, hanem egyenlőtenség. Az egyenlőség összes követője ugyanis arra jut, hogy az egyenlőség-elv természetes következménye, hogy ha az emberek egyenlőtlenek, akkor egyenlőtlenül kell velük

²⁷ Uo. 107. o.

²⁸ Finnis, J.: A joguralom határai. In: Takács P. (szerk.): i. m. 158. o.

²⁹ Rawls, J.: A jog uralma az igazságosság elméletében. In: Takács P. (szerk.): i. m. 248. o.

bánni, és ez a lényegesebb mozzanat az egyenlőséggel szemben. Kelsen azonban önmagát a törvény előtti egyenlőséget is bírálja. Véleménye szerint a törvény előtti egyenlőség nem lehet más, mint a törvények szabályszerű alkalmazása, ezért ez nem egyenlőség, hanem a törvény egyszerű követése.³⁰

Kelsennek ezt a túlhajtott véleményét kritizálja joggal Radbruch, amikor azt veti ellene, hogy a pozitív jog mércéje és a törvényhozó célja az igazságosság, amely abszolút érték, mint az igaz, a jó, a szép, mivel alapja önmagában van, és nem vezethető le magasabb értékekből.³¹

Frivaldszky meggyőzően mutat rá, milyen következményekkel jár, hogy Kelsen a jogot redukált formájában vizsgálja.

Tárgymeghatározása és módszere Kelsennek eleve érzéketlenné teszi rendszerét a jog alternatív megismerési formáival szemben.³²

Rawls szerint alapvetően az igazságosságot úgy lehet megteremteni, hogy a meglévő tényleges egyenlőtlenségeket szüntetjük meg, illetve kompenzáljuk.³³ Kelsennek tehát annyiban igaza van, hogy amikor egyenlőség teremtéséről beszélünk, akkor valójában az egyenlőtlenség alapjaiból indulunk ki.

Elsődlegesen úgy tűnik, hogy a Rawls-féle igazságossági elméletekbe az olyan típusú egyenlőtlenségek törvénybe iktatása, mint amelyet a mentelmi jog is képvisel, nem fér bele elsődlegesen. Mielőtt azonban valamilyen kiegészítő elvhez fordulnánk, próbáljuk megvizsgálni, vajon a rawlsi igazságosság-elmélettel szemben milyen lehetőségeket nyújt ezen a területen a konzervatív igazságfelfogás.

A konzervatív igazságossági teóriák Rawlsszal szembeni egyik legismeretesebb képviselője *John Kekes*.³⁴ Kekes igen élesen bírálja a rawlsi igazságfelfogást, már önmagában abból a kiindulási pontból, hogy vitatható az igazságosság mint a társadalmi intézményeknek legfontosabb erényeként történő felfogása. Kekes gondolatai azonban sokkal régebről erednek. Már *Platón* kijelentette ugyanis, hogy igazságos mindenkinek megadni, ami jár.³⁵

³⁰ Kelsen, H.: *Tiszta jogtan*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001

³¹ Radbruch, G.: *Forschule der Rechtphilosophie*. 2. Auflage, Göttingen, 1959, 24. o.

³² Frivaldszky J.: i. m. 418. o.

³³ Rawls J.: i. m. 250. o.

³⁴ Lásd Kekes, J.: *A konzervativizmus ésszerűsége*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001; *Az egalitarizmus illúziói*. Attraktor Kiadó, Gödöllő, 2004

³⁵ Lásd Platón: *Az állam*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1970

Platónnál jelentkezik az érdem mint az igazságosság szükséges alkotóeleme. Természetesen az igazságos társadalom akkor jöhet létre, hogyha az az értelem által motivált, és nem pedig a vágyak és az érzelmek uralkodnak. Az értelem pedig a jó ismeretével ruház fel mindenkit. A tudás és tehetség a szükséges kellékei a jó megismerhetőségének, míg a platóni elképzelés szerint az erkölcsileg gyengék ezt nem tudják produkálni. Ezért lehetséges az, hogy a jót gyakran éri meg nem érdemelt sérelem, míg a rosszat pedig meg nem érdemelt előny. Mindez vezethet az igazságtalansághoz, amit ki kell küszöbölni.³⁶

Arisztotelész jelentősen továbbfejlesztette Platón igazságelméletét. Itt jelenik meg az az alapgondolat, amelyet Kelsen a valaha létező legfontosabb igazságosság elméletnek nevezett. Arisztotelész szerint ugyanis az igazságosság lényege egyenlőség az egyenlőknek, és egyenlőtlenség az egyenlőtleneknek.³⁷ Arisztotelész gondolata tehát az, hogy az egyformát egyformán, a nem egyformát nem egyformán kell kezelni, vagyis mindenkit érdeme szerint. Rawls ezt a felfogást kritizálja azon az alapon, hogy erkölcsi szempontból önkényes, ki milyen természeti adottságok birtokában van, és ezeket hogyan tudja fejleszteni később. Kekes azonban az arisztotelészi véleményt úgy interpretálja, hogy az igazságosság azt követeli meg, hogy az emberek megkapják, amit megérdemelnek, illetve ne kapják meg, amit nem érdemelnek meg.³⁸

Természetesen az érdem, mint az igazságosság alapgondolata, meglehetősen sok fejtörést okozhat. Elsősorban azt nem könnyű tisztázni, hogy az egyenlőtlenséget hogyan lehet kiegyenlíteni, továbbá milyen egyenlőtlenség az, amely egyáltalán kiegyenlítésre szorul. Már Arisztotelésznél is megjelenik azonban egy olyan fogalom, amely a mentelmi jog igazságosságának eldöntésénél is vezérfonalul szolgálhat. Ez pedig az, hogy az az egyenlőtlenség lehet igazságos (most az egyenlőtlen kezelésről beszélünk), amely arányos is egyben.

Nem szabad azt elfelejtenünk, hogy az athéni társadalom nagyban különbözik napjaink modern jogállamaitól. A demokrácia zsinórmértékeként felfogott egyenlőség azonban hasonló jelentéstartalommal bír kortól és társadalomtól függetlenül. Általános érvényű tehát az a következtetése is Arisztotelésznek, hogy az általa képviselt igazságkoncepcióba belefér, hogy ha az állami hierarchia különböző pontjain álló személyeket nem egyformán kezelünk.

³⁶ Uo. 267–276. o.

³⁷ Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. Európa Kiadó, Budapest, 1997, 123–124. o.

³⁸ Kekes, J. (2004): i. m. 51. o.

Arisztotelész a talióval kapcsolatban hoz egy példát, amikor azt mondja, hogy ha valakit például egy tisztségviselő megüt, akkor azt nem szabad visszaadni.³⁹

Arisztotelésznél az igazságosság gyakorlatilag megegyezik a törvényre épülő igazságossággal. Arisztotelész egyértelműen kimondja, hogy igazságos dolog, ami törvényes és egyenlő.⁴⁰ Azt azonban maga is belátja, hogy a törvényes önmagában nem feltétlenül igazságos. A törvény ugyanis csak akkor szolgálhatja az igazságosságot, ha nem ütközik a közösség érdekeibe, illetve megfelel az általános társadalmi erkölcsnek. A pozitív jogi szemlélet tehát itt egyértelműen vegyül a természetjogból eredő értékek keresésével. Ugyanakkor fontos elem, hogyha az érdemek alapján teszünk igazságos-arányos különbségeket, akkor ezt a jog által kell rögzíteni. Az arisztotelészi alapokon nyugvó kekesi elmélet szerint tehát a kulcsszó az érdem. Valaki akkor juthat bármilyen előnyhöz másokkal szemben, hogyha erre érdemes. Az érdem alapjául szolgálhat egy személy jellemvonása, cselekedete, viszonya a többiekhez és még nagyon sok minden más.

Kérdésként merül fel, hogy vajon egy mentelmi jogi szabályozás esetén milyen személyes érdem az, amely az általánostól való eltérő bánásmódot indokolhatja. Nyilvánvaló azonban, hogy itt nem a személyes érdem az, amely alapján a megkülönböztetést tesszük. Maga Kekes is rámutat, hogy nem csak a személyes teljesítmény lehet az érdem alapja. Mindig az általános viszonyok, megállapodások és cselekedetek is meghatározhatják az érdem mibenlétét.

A képviselői mentelmi jognál a képviselői minőség a parlamenthez kötődik, amely a demokratikus állami működés alapegysége. A képviselő azért lesz érdemes az esetleges kiváltságokra, hogy ezt a működést a társadalom szükségesnek és más jelenségeknél esetenként fontosabbnak ítéli meg. Ezt az érdemet is azonban a helyén kell kezelni, és nem lehet a valóságosnál nagyobb mértékben értékelni. Mindamelllett a határai is változhatnak az értékelésnek, azon az alapon, hogy a fennálló helyzet valamilyen ténybeli értékelési, aránybeli vagy logikai tévedésből fakad. Ennek megfelelően lehet az érdemmel arányos, azaz az igazságos bánásmóddhoz eljutni.

Végző soron ugyanerre az eredményre jutunk egy rawlsi gondolatmenet alapján is. A kérdés itt úgy vetődik fel, hogy egy egyenlő jogokat élvező társadalomban mi indokolhatja többletjogok megteremtését. A megfelelő válasz

³⁹ Arisztotelész: i. m.

⁴⁰ Uo.

erre az lehet, hogy ha e többletjogokat azért adjuk, mert ez magát az alkotmányos szabadságjogok összességének a fenntartását szolgálja. A többletjogok adása azonban csak eddig a pontig igazolható, tovább már nem. A Rawlsi és a kekesi gondolatmenet tehát két különböző pontból kiindulva találkozik. A Rawlsi egyenlőség feloldható, ha olyan egyenlőtlenséget teremtünk, amely végső soron az egész társadalmat érintő egyenlőséget segíti elő. A kekesi érdem szerinti egyenlőtlenség pedig arra a mértékre korlátozandó, amely az igazságosságnak felel meg az adott társadalomban.

Természetesen az igazságosság tekintetében különbséget kell tenni a felelősségmentesség és a sérthetetlenség között. Míg az első abszolút és teljes, a második relatív és időleges jellegű. Utóbbi azonban kevésbé igazolható akár az érdem, akár az egyenlőség szempontjából vizsgálva.

A mentelmi jognak az egyenlőség és az igazságosság szempontjából történő értékelése a magyar alkotmányosság tükrében is felmerült.

Az Alkotmánybírósághoz benyújtott egyik indítványban azt hangsúlyozták, hogy szinte korlátlan a képviselők mentessége a büntetőjogi felelősség alól, ráadásul egy olyan helyzetben, amikor politikai pártok küldötteiből álló parlament az esetek többségében éppen a politikai szempontjai miatt nem függeszti fel a bűncselekménnyel gyanúsított képviselők mentelmi jogát. Ilyen módon viszont a parlament megakadályozza a pártatlan bíróság által lefolytandó eljárást, és az igazságszolgáltatás érvényesülését, ami ellenkezik a büntetőeljárás törvény 20. §-ában foglaltakkal. Az indítvány minderre tekintettel az országgyűlési képviselők jogállásáról szóló 1990. évi LV. törvény 4., továbbá 5. §-ának (1) és (6) bekezdései alkotmányellenességének megállapítását és megsemmisítését indítványozta azzal, hogy e törvényszakaszok sértik az alkotmány 57. §-ának (1) bekezdésében deklarált bíróság előtti egyenlőséget.⁴¹

Az Alkotmánybíróság helyesen rámutatva arra, hogy az alkotmányos szabály egy eljárási alapelv, arra a következtetésre jutott, hogy ez viszont nem áll alkotmányjogilag értékelhető összefüggésben az alkotmány 20. §-ának (3) bekezdésében deklarált mentelmi joghoz kapcsolódó képviselői jogállási törvény rendelkezéseivel. Nincs szó ugyanis arról – mondja ki az Alkotmánybíróság –,

⁴¹ Alkotmány 57. § (1) bekezdés: A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

hogy a képviselők valamely privilegizált perbeli jogállása a törvény előtti egyenlőség sérelméhez vezetne. Ha ugyanis az Országgyűlés a képviselő mentelmi jogát felfüggeszti, nincs akadálya annak, hogy őt bíróság elé állítsák, és ez esetben ügyét ugyanolyan szabályok szerint bírálják el, mint a többi állampolgárét. A mentelmi jog felfüggesztése esetén a bíróság előtti egyenlőség elve maradéktalanul érvényesül, és a képviselőt a bírósági eljárásban többletjogok nem illetik meg.⁴²

Ez az alkotmánybírósági határozat azonban több szempontból sem teljesen kielégítő. Egyrészt az Alkotmánybíróság ebben a döntésében nyilvánvalóan a sérthetlenségről nyilvánít véleményt, a felelősségmentességről azonban nem. Ráadásul a sérthetlenségről is közvetett módon. Az ugyanis nem vitatható, hogy a bíróság előtt már tényleg mindenki egyenlő, ha oda kerül. Legalábbis így van ez a közvadás ügyekben. Nincs azonban így a magánvadás, illetve pótmagánvádra üldözendő ügyekben, hiszen itt az eljárás közvetlenül a bíróság előtt kezdődhet, és a képviselő–nem képviselő közötti különbségtétel a bíróság előtti eljárásban mutatkozik meg. Másrészt viszont az alapproblémát az jelenti, hogy valaki egyáltalán bíróság elé kerülhet-e.

Az Alkotmánybíróságnak kétségkívül igaza van abban, hogy az alkotmány nem általában törvény előtti egyenlőségről, hanem a bíróság előtt folyamatban lévő eljárási egyenlőségről beszél. Maga az Alkotmánybíróság azonban az, amely ezt a különbségtételt némileg relativizálja. Egy másik határozatában ugyanis kimondja, hogy a jogalkalmazás során általános érvényű elv az alkotmány 57. §-ában deklarált törvény előtti egyenlőség, amely a személyek általános jogegyenlőségének a bírósági eljárásra való vonatkoztatása. Az Alkotmánybíróság arra is rámutat, hogy az alkotmány 57. §-ának (1) bekezdése a törvény előtti egyenlőséget jogérvényesítési szempontból deklarálja, tehát valójában eljárásjogi garancia arra, hogy jogainak érvényesítése tekintetében a bíróság (törvény) előtt mindenkinek egyenlő esélye van.

Ugyanakkor az Alkotmánybíróság mindezt nem szűkíti le a büntetőeljárási törvény által deklarált egyenlőségre. Rámutat arra ugyanis, hogy a bíróságok és hatóságok által alkalmazott hátrányos megkülönböztetés elleni fellépés lehetőségét egyrészt a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 10. §-a biztosítja kimondva, hogy a bíróság előtt mindenki egyenlő, másrészt a különböző hatóságok eljárásaira vonatkozó törvények is,

⁴² 830/B/1998. AB határozat, ABK 2003/12. (XII. 31.)

így például az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény. A különböző bíróságok és hatóságok határozatait, illetve eljárása elleni jogorvoslat pedig bármilyen jog- vagy érdeksérelem esetén igénybe vehető, így akkor is, ha annak alapja a diszkrimináció tilalmának megsértése.⁴³

Az Alkotmánybíróság idézett döntése, bár továbbra is eljárási alapelvként kezeli az alkotmány 57. §-ának (1) bekezdését, ezt azonban nem csupán a bírósági, hanem más eljárásokra is értelmezni tudja, másrészt szoros összefüggést állapít meg általában a törvény előtti egyenlőséggel, végül de nem utolsósorban utal arra is, hogy ez az elv közvetlen összefüggésben van a mindenkire kötelező diszkrimináció tilalmának elvével.

Azt, hogy a tárgyaláshoz való jognál többről van szó, az Alkotmánybíróság más határozatban is megerősíti. Az alkotmány 57. §-ának (1) bekezdése, figyelemmel az 1976. évi VIII. törvényerejű rendelettel kihirdetett polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 14. cikk 1) pontjának, valamint az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelméről szóló egyezmény 6. cikk 1) pontjának értelmezésére is, a tárgyaláshoz való jognál szélesebb jogokat, illetve az állam büntetőhatalmának gyakorlásával szemben szélesebb alkotmányos követelményeket állít. A tisztességes eljárás (fair trial) követelménye nem egyszerűen egy a bíróságnak és az eljárásnak itt megkövetelt tulajdonságai közül (tudniillik mint igazságos tárgyalás), hanem az idézett alkotmányi rendelkezésben foglalt követelményeken túl – különösen a büntetőjogra és -eljárásra vonatkozóan az 57. § többi garanciájának teljesebbségét is átfogja. Mi több, az egyezségokmánynak és az európai jogok európai egyezményének – az alkotmány 57. §-a tartalmához és szerkezetéhez mintát adó – eljárási garanciákat tartalmazó cikkei általában elfogadott értelmezése szerint a fair trial olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni.⁴⁴

A büntetőeljáráshoz pedig az eljárás megindulása, annak feltételrendszere, az itt található akadályok – eljárási, de részben anyagi jogi akadályok is – nyilvánvalóan hozzátartoznak.

Az Alkotmánybíróság az előbbiekkal ellentétben a mentelmi joggal összefüggésben más határozatában az 57. § (1) bekezdés szűkítő értelmezését tartja irányadónak. Az ügyészek mentelmi jogát taglaló határozatában a bíróság

⁴³ 45/2000. (XII. 8.) AB határozat. MK, 2000/120. (XII. 8.), ABK 2000/12. (XII. 31.)

⁴⁴ 6/1998. (III. 1.) AB határozat. MK, 1998/18. (III. 11.)

kimondta, hogy az 57. § (1) bekezdés a bírósághoz fordulás alapjogát állapítja meg csupán. Ez az alkotmányos rendelkezés ugyanis mindenkinek alanyi jogosultságot ad ahhoz, hogy jogát a független és pártatlan bíróság előtt érvényesítse. Az akkor hatályos ügyészségi törvény által biztosított sérthetlenség az Alkotmánybíróság felfogásában nem azt jelenti, hogy az érintettek valamely privilegizált perbeli jogállása a törvény előtti egyenlőség sérelmével járna. Ha ugyanis a jogosult az eljárás megindításához hozzájárul, nincs akadálya annak, hogy az érintettet bíróság elé állítsák, és ez esetben ügyét a többi állampolgárhoz hasonló szabályok alapján bírálják el.

Ez a határozata az Alkotmánybíróságnak azonban tartalmaz egy olyan megállapítást is, amely szoros összefüggésbe hozható azokkal a korábban tárgyalt elméleti kérdésekkel. Az indítványozó szerint ugyanis az ügyészségi törvény kifogásolt rendelkezése a diszkrimináció tilalmába is ütközik, mert a legfőbb ügyész és az ügyészek részére az állampolgárokéhoz képest indokolatlan privilegizált mentelmi jogot biztosít.

Az Alkotmánybíróság határozatában kifejtette, hogy az alkotmány 70/A § (1) bekezdése nem mindenfajta különbségtételt tilt. Az alkotmányos tilalom elsősorban az alkotmányos alapjogok tekintetében tett megkülönböztetésekre vonatkozik. Abban az esetben, ha a megkülönböztetés nem alapvető jog tekintetében történt, a megkülönböztetés alkotmányellenessége akkor állapítható meg, ha az emberi méltósághoz való jogot sérti, és a megkülönböztetésnek nincs a tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indoka, vagyis az önkényes.⁴⁵

Az Alkotmánybíróságnak az ilyen irányú gondolkodása még plasztikusabban fejeződik ki más határozataiban. Így kifejtette, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalma szerint az állam az azonos típusú jogviszonyokon belül az alanyi jogok elosztását illetően kellő súlyú alkotmányos indokok hiányában nem különböztethet az alkotmány 70/A § (1) bekezdésében írt szempontok szerint. Nem tartozik azonban ebbe a körbe, vagyis nem tilalmazott a megkülönböztetés, ha a jogi szabályozás eltérő jogalanyi körre vonatkozóan állapít meg rendelkezéseket. A jogalanyok közötti megkülönböztetés tehát abban az esetben minősülhet alkotmányellenesnek, ha a jogalkotó az azonos szabályozási kör alá vont jogalanyok között tett önkényesen, ésszerű indokok nélkül különbséget.⁴⁶

⁴⁵ 865/B/2003. AB határozat. ABK, 2004/11. (XI. 30.)

⁴⁶ 191/B/1992. AB határozat. ABK, 1992/10. (X. 31.)

Az Alkotmánybíróság mindezekből arra a következtetésre jutott, hogy a nem azonos jogállású és tevékenységű személyek között tett különbségtétel nem minősíthető diszkriminatívnak.⁴⁷

Legegyértelműbben azonban az Alkotmánybíróság akkor fogalmazott, amikor kimondta, hogy alkotmányellenes megkülönböztetés csak akkor állapítható meg, ha összehasonlítható helyzetben lévő személyek között tesz a jogalkotó olyan különbségtételt, amely alapjogsérelmet okoz, illetőleg azzal az egyenlő méltóság alkotmányos követelményét sérti.⁴⁸ Az Alkotmánybíróságnak ez a megállapítása tartalmilag szinte semmiben sem különbözik az arisztotelészi igazságosság-elmélet alaptételétől. Ahogy Arisztotelész megfogalmazta, egyenlőség az egyelőknek, és egyenlőtlenység az egyenlőtleneknek.⁴⁹

Az Alkotmánybíróság tehát, megítélésem szerint, helyesen mutat rá a 70/A § és az Arisztotelész által lefektetett igazságelv közötti összefüggésre. Nincs másról szó, mint hogy nem minősül megengedhetetlen megkülönböztetésnek tehát, ha a jogi szabályozás eltérő jogalanyi körre vonatkozóan állapít meg eltérő, esetenként erre a jogalanyi körre kedvező rendelkezéseket. Ugyanez a gondolat az Európai Bíróság gyakorlatában is megjelenik: „Az egyenlő bánásmód és a hátrányos megkülönböztetés tilalma elvének tiszteletben tartása megköveteli, hogy az összehasonlítható helyzeteket ne kezeljék eltérően, és az eltérő helyzeteket ne kezeljék ugyanúgy, hacsak az ilyen bánásmód objektíve nem igazolható.”⁵⁰

Így Drózdly Győző mentelmi ügyének tárgyalásakor Szilárd Béla képviselő fejtette ki a Nemzetgyűlés ülésén, hogy „a mentelmi jog által nyújtott jogi helyzet nem tekinthető a jogegyenlőség elvével összeütközésben álló privilegiumnak, mert abban kizárólagosan a törvényhozási funkciót természetesen megillető különös biztosítás és nem egyúttal a képviselőt mint magán-személyt is különösen védelmező szempont nyilvánul meg”.⁵¹

A nehézség abból adódik, hogy az egyenlőtlen jogalkotás határait ki kell ahhoz jelölni, hogy az egyenlőtlen a rawlsi egyenlőséget, illetve az arisztotelészi-kekesi érdemet megfelelően kiküszöbölje, illetve szolgálja.

⁴⁷ 954/B/1997. AB határozat. ABK, 2001/11. (XI. 30.)

⁴⁸ 865/B/2003. AB határozat. ABK, 2004/11. (XI. 30.)

⁴⁹ Arisztotelész: i. m.

⁵⁰ C-248/09 számú Koninklike Cooperative Cosun (EBHT 200. I-10 211.P.)

⁵¹ Nemzetgyűlési Napló, IV. kötet. 1990, 126. o.

Az Alkotmánybíróságnak az idézett határozatai ezért csak az első lépésig jutottak el, míg ezzel a második lépéssel mind a mai napig bizonyos tekintetben adósak vagyunk.

Végző következtetésként azt állapíthatjuk meg, hogy a mentelmi jog formai és tartalmi értelemben is megfelel a jogállam által támasztott követelményeknek, léte önmagában nem kérdőjelezhető meg. Igazságos és olyan alapelvekkel összeegyeztethető, mint a törvény előtti egyenlőség, csak akkor lesz, ha nem terjeszkedik túl a céljának megfelelő legszűkebb határokön.

Irodalom

Arisztotelész (1997): *Nikomakhoszi etika*. Európa Kiadó, Budapest

Bölony J. (1937): *Mentelmi jog I. kötet*. Budapest

Daruváry G. (1890): *A mentelmi jog*. Tudori értekezés. Révai Leó Nyomdája, Budapest

Drinóczi T. – Petrétei J. (2006): *A képviselői mentelmi jogról de lege ferenda*. Jogtudományi Közlöny, 2006/6. szám, 257. o.

Dworkin, R. (1995): *A politikai bírók és a joguralom*. In: **Takács P. (szerk.):** *Joguralom és jogállam*. Osiris Kiadó, Budapest

Finnis, J. (1995): *A joguralom határai*. In: **Takács P. (szerk.):** Uo.

Frivaldszky J. (2007): *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*. Szent István Társulat, Budapest

Gellér B. J. (1998): *Rendszerváltás a büntetőjog általános részében*. Állam- és Jogtudomány, 3–4. szám, 339–352. o.

Grotius, H. (1960): *A háború és a béke jogáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Karsai J. (1996): *Mentelmi ügyek az új ciklusban 1990–1995*. In: *Képviselők jogállása I. Parlamenti Módszertani Iroda*, Budapest [Parlamenti dolgozatok IV.]

Kekes, J. (2001): *A konzervativizmus ésszerűsége*. Európa Könyvkiadó, Budapest

Kekes, J. (2004): *Az egalitarizmus illúziói*. Attraktor Kiadó, Gödöllő

Kelsen, H. (2001): *Tiszta jogtan*. Rejtjel Kiadó, Budapest

Platón (1970): *Az állam*. Gondolat Kiadó, Budapest

Radbruch, G. (1959): *Forschule der Rechtsphilosophie*. 2. Auflage, Göttingen

Rawls, J. (1995): *A jog uralma az igazságosság elméletében*. In: **Takács Péter (szerk.):** i. m.

Schmitt, K. (1995): *A törvényhozó állam*. In: **Takács Péter (szerk.):** Uo.

Scruton, R. (1995): *Totalitarizmus és joguralom*. In: **Takács Péter (szerk.):** Uo.

Sepsi T. (2000): *A parlamenti képviselők mentelmi joga a gyakorlat tükrében*. Studia Collegii de Stephano Bibo nominati, Tomus II., Budapest

Somló B. (1914): *A helyes jog elmélete*. Kolozsvár

Somló B. (1927): *Juristische Grundlehre*. Leipzig

Varga Zs. A. (2010): *A közigazgatási jog alkotmányos meghatározottsága*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs

Vargha F. (1924): *A képviselők felelőtlensége*. A Jogállam Könyvtára, Budapest

Vargha F. (1932): *Mentelmi jog és személyes szabadság*. Jogtudományi Közlöny, 23. szám, 137–140. o.; 24. szám, 149–152. o.

Welcker, K. T. (1964): *Die letzten Gründe von Recht, Staat und Strafe*. Scientia Verlag, Neudr. d. Ausg.

Wiener A. I. (2000): *Büntetőpolitika – büntetőjog (jogszabálytan)*. In: **Wiener A. I. (szerk.):** *Büntetendőség, büntethetőség*. MTA ÁJI-KJK-Kerszöv, Budapest